

Bilder ur Göthes Faust

Af Victor Rydberg.

2.

Nog erinra vi oss litet hvar ifrån vår ungdoms och skolgångs tider stunder, då vi med saknad vände oss bort från träden, som beskuggade vår lekplats, för att i det qvafva skolrummet inför en knarrig magister deklinera scannum eller konjugera doceo. Luften var så frisk, himlen så blå, fältets grönska så lockande att tumla på. Äfven om lexan var väl inlärd, ljöd dock tornklockan med hemsk klang, när hon bröt det heliga umgänget mellan våren och ungdomen. Vi kunde i sådana ögonblick hafva frågat och svarat med Faust:

»Och frågar du, hvi så beklämdt
I bröstet arma hjertat slår,
Hvi lefnadsmodet är förstämndt
Af smärta, som du ej förstår?
En verld af lif oss Skaparn gaf
Och gaf oss solens gyllne sken,
Men du stängs in uti en graf
Bland djurskelett och dödas ben.»

Ja, det var dödes ben, köttlösa knotor från benranglet af antik-ens bildning, som den bleke, i ändelser och böjningar bortkomne, under formalismens ofantliga lappribörda krökta stackars magistern gaf oss att gnaga på, till ersättning för vårluften, solskenet och lekarne. Nåväl, de vetgirige ibland oss gnagde med lofvärd flit. Magistern hade sagt, att kunskapens skal är hårdt, men dess kärna söt. Det är ett tänkespråk passande i en lärares mun. Det yttrades ock helt visst i bästa afsigt att uppmuntra. Men säkert är, att Mefistofeles kunde hafva sagt oss detsamma.

Rycker skolan oss ur naturens famn för att återlemna oss till henne med skärpt blick för hennes skönhet, med uppöfvad förmåga att se och tolka hennes gåtor, med ökad kraft att njuta hennes välgerningar? Rycker hon oss från lifvet och verksamheten derute, för att en gång återföra oss dit med höga föreställningar om tillvarons betydelse och ändamål, med aktning för alla nyttiga sträfvanden, med varmt hjerta för äfven de ringaste af våra medmenniskor, med frisk vilja att som det godas stridsman kasta oss in i lifvets fejd? Detta är utan tvifvel hennes uppgift. Löser hon den?

Till svar betraktom den skara, som i ett långt högtidligt, genom åren sig sträckande tåg, utrustadt med kunskapsbetyg och lagerkransar vandrar ut ur lärosalarne för att efterhand sprida sig öfver lifvets ängder. Hitsamlom med trumpetstötur alla verldens barbarer, hinduer och kineser, malajer och indianer, kalmucker och patagonier, för att med förvånade blickar bevittna detta vår bildnings segertåg. Hvad få de se? Till en början det bestämdaste bevis på vår skolas förmåga att bryta den råa naturkraften. Den rosiga kinden, det strålande ögat, det högburna hufvudet, de breda skuldrorna, de svällande musklerna – alla dessa tecken af en sjelfsvåldig naturs ohämmade framfart, af en i "klassiskt" hänseende vårdslösad uppfostran äro utrotade eller förmärkas blott hos ett och annat motsträfvigt individ. Den löftesrika ungdomsskaran utmärker sig i allmänhet för bleka kinder, krökt rygg och släpig gång; ett betydligt antal näsor är väpnadt med glasögon; från en och annan hjessa skiner i första kvarteret den mognade erfarenhetens måna. Patagonierna skola med fägnad förklara, att deras kaster aldrig behöfva frukta för strandhugg af denna ungdom. Indianerna skola fråga, hvarför icke de första hvitskinnen, som landstego på deras jord, voro sådane, ty de här skulle säkerligen med nöje afstått från hvarje försök att fälla urskogar och odla jagtmarker. Hinduerna skola erkänna, att dessa ynglingar redan hunnit långt på vägen till det saliga Nirvana – att de synas väl förberedde att tillbringa lifvet med ett kontemplativt betraktande af sin nässpets.

Sörja dessa ynglingar hvad de förlorat af kraft, skönhet och lefnadsmod? Nej, gudskelof! Det vore mycket illa, om så vore. Deras uppfostran tränger djupare än så. Äro deras ryggar krökta, så är det under bördan af andens ovärderliga skatter. Och denna bära de med hugnad och innerligaste sjelfbelåtenhet. Fabeln förtäljer om den blinde girigbuken, som, troende sig släpa på en guldklimp, lycksalig pustade under tyngden af en gråsten. Fabeln förtäljer om åsnan, som kromade sig under lasten af ett afgudabeläte, föremål för mängdens tillbedjan. Men aktom oss för sårande och fjerran hemtade liknelser! Hållom oss utan vidare reflexioner till det allmänneliga sakförhållande, att ynglingarne, så gensträfvige de i början voro mot inspärningen i skolsalen, nu känna sig stolte öfver hvad de der förvärfvat; att de från höjden af den visdom, som kan upptornas ur kompendiet af en filosofisk propedeutik, skåda ned på verldens gång och objektivt bedöma dess ensidiga sträfvanden, i hvilka de svårligen kunna nedlåta sig att deltaga; att deras genom deklinerande och konjugerande skärpta

förstånd, som från det nionde till framemot det tjugofemte året odlats inom fyra väggar, väl hägnadt från den förvirrande inflytelsen af fenomenerna derutanför – att detta förstånd ej kan annat än med sublimt förakt bemöta det vanliga människoförståndet, som, likt den vilda plantan, får utveckla sig så godt det förmår i kamp med elementerna och tidigt har att pröfva sin kraft i arbetet för sin egares oberoende, för hans familj, för kommunen och samhället, hvilket han tillhör. Beundrom vidare den tidiga klokhet, jemförlig med lefnadsmätta gubbars, som dessa ynglingar röja vid utträdet ur lärosalen och inträdet i lifvet. Erinrande sig den horatianska varningen

*Tu, nisi ventis
Debes ludibrium, cave, *)*

visa de ingenting af det trotsiga äfventyrliga skaplygne, som älskar att sticka ut på hafvet med lefnadens farkost för att kämpa med vind och vågor och, om möjligt, upptäcka nya kuster, utan de hålla sig vackert tätt intill stranden, för att så snart som möjligt smyga in i den trygga hamnen af ett prestgäll eller någon annan befattning, ju lugnare desto bättre. Det behöfver icke tilläggas att de äro och förblifva beundrare och försvarare af det uppfostringsväsende, på hvars grenar de sjelfve blommat och utvecklat sig till frukt, och hvilket de hafva att tacka för den lyckliga begränsning de vunnit i tankar och sträfvanden.

Mina damer och herrar! I undren hvart jag egentligen syftar med detta tal. Förlåten dess längd, men saken är den, att man icke utan förberedelser skrider till det viktiga steg jag nu tager i det jag för eder presenterar

hr doktor Wagner.

Vördnadsfulla bugningar! Väl cirklade uttryck, då man talar till denne lärdomens representative man, som sjelf städse lägger sina ord i enlighet med den ciceronianska stilens och smakens fordringar! Är det eder möjligt att föra samtalet medelst citater ur latinska författare, så desto bättre inför denna i skolastmössa och styf akademisk kappa klädda personlighet, hvars djupa förakt för hemmagjorda tankar mäter sig med hans beundran för dem, som låta hemta sig ur gamla pergamenter och som århundradens lärde begagnat före honom. Jag kallade honom doktor; jag skulle kunnat kalla honom professor, ty när vi återfinna honom i andra delen af Göthes dikt, innehar han denna värdighet; han sysslar då med det svåra, men genom våra skolregulativer på sätt och vis lösta problemet att skapa en homunculus, det vill säga att på den

lärda vägen, medelst ett i deglar och retorter behandladt mixtum compositum, framalstra en människa. Hans senare öden äro mig obekanta; dock kan man antaga, att han slutat som ecklesiastikminister. Men för närvarande eller i den tidpunkt, hvilken konstnären valt för att framställa hans gestalt för Ny Illustrerad Tidnings läsare, är han „famulus” åt den vidtberömde professor Faust, d.v.s. ett slags hjälpreda, som ombesörjer dennes små yttre angelägenheter i afseende på föreläsningarne, förhållandet till studenterna m. m. samt i ersättning härför åtnjuter fri bostad, fritt bord och äran af professors sällskap på lediga stunder.

Wagner är smyckad med alla de dygder, som pläga belönas med vackra kunskaps- och sedebetyg, med stipendier och diplomer samt slutligen med någon indräktig plats i statens eller kyrkans tjenst. De flesta mödrar skulle vara stolta öfver en sådan son. Hans alma mater, universitetet, är det utan tvifvel. Han är ett mönster af flit och ordentlighet. Han har en stark esprit de corps och hyser alltför stor aktning för de kunskaper han förvärfvat och för sin egenskap af civis academicus, för att icke låta hvarje utanför de lärdes krets stående känna hela tyngden af lärdomens majestät. Alla hans handlingar och rörelser, till och med den medelst hvilken han drager nattmössan öfver öronen, bära pregeln af en tung och fullt själfmedveten värdighet. Hans vandel är exemplarisk. Detta har väl icke hindrat honom att under sina första studentår, på konvivier motsvarande våra nationssexor, suppa sig litet full; men det har likväl aldrig skett i ungdomligt lättsinne; han har gjort det för att offra åt en vördnadsvärd sedvana; han har gjort det, emedan en liten öfverdrift vid sådana tillfällen hör till ceremonielet, emedan det i en åldrig och latinsk studentsång heter: ”gaudeamus igitur juvenes dum sumus”. Och han underlåter då aldrig att anföra Horatii antydning om den stränge gubben Catos bruk att någon gång genomvärma sig med drufvans safter, samt att med särskild tonvigt på *nunc* citera:

*Nunc est bibendum; nunc pede libero
Pulsanda tellus . . .*

hvadan man kan säga, att han äfven i sådana ögonblick räddat lärdomens, universitetets och sin egen värdighet. Han förstår att till och med åt sin bacchiska yra gifva färgen af gulnadt pergament.

Det händer honom någon gång, då han nödgas lemna kammaren, der han vid skenet af flitens lampa studerar sina codices, att han på gatan möter och råkar i samtal med en rådsherre eller någon annan medborgare, som lefver med i stadens och statens

bestyr. Det artar sig då till en politisk diskussion, och hr Wagner, som för öfrigt icke sysslar med slikt, begagnar då tillfället att använda de höga talesätt han lärt sig om "tidens yra", "opinionens vind", "den flyktiga folkgunsten", "partiernas ensidiga sträfvan- den", "den profana hopen", "de råa massorna", talesätt, med hvilka han gifver mannen en aning om den olympiska ståndpunkt, från hvilken den klassiska lärde ser och bedömer sådana saker.

Annars höra promenader icke till hans svaga sida. Föreslå hon- om en utflykt i det gröna, och han svarar :

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Tid är pengar, och det gifves ju en så oändlig massa af glosor, sentenser, fraser, reglor och undantag, åratat och "statsaktioner" att inhemta här i verlden. Och likväl är det under en lustvandring utanför stadsporten läsaren gör hr Wagners bekantskap. Men det förklaras deraf, att han beledsagar doktor Faust.

»Att i hr doktors sällskap vandra
För mig en vinst och heder är.»

Han får inför allmänheten visa sig vid sidan af denne man, om hvars underbara vetande ryktet har så mycket att förtälja, hvars hjeltemod och människokärlek alla känna från den stora pestens dagar, hvars väsende är stämpladt af en omedveten storhet; på samma gång som hans mörka panna och dystra blick ingifva känslan af något mystiskt, nästan hemskt. En sådan personlighet gör på folkmassan intryck. Alla hattar lyftas, der han går fram – och vid hans sida går Wagner, solande sig uti hans sken. Wagner eger, jemte andra vackra och framtidsbetryggande dygder, äfven den att åtnöja sig med lånadt ljus, tills han kan lysa med sitt eget. Han ser i folkets uppmärksamhet en gärd åt det skolastiska vetan- dets höghet, och frossar på förhand af äran, som skall blifva äfven hans, då han bevittnar den vördnad, som bevisas Faust. Wagner, som aldrig släpper de yttre förmånerna af en hedrad ställning ur sigte, känner i sådana ögonblick tillfullo, att nattvaket vid studie- lampan har sin ljufva belöning, att inpreglandet af former och ändelser, inpluggandet af skolastikens distinktioner och teologiens catenæ icke skett förgäfves, och han utbrister:

»O, hvilken känsla måste, store man,
Vid denna mängdens hyllning dig betaga!
Den som en sådan vinst kan draga
Af sina pund, hur lycklig han!
Allt trängs kring dig; allt se dig vill,

Violen blir stum och dansen still;
Du går – de ställa sig i led,
I luften flyga hattarne,
Och nära nog på knä man faller ned,
Som komme sjelfva venerabile.»

Det måste förefalla vår Wagner besynnerligt, att denna hyllning ej kan bortjaga molnet från Fausts panna, och än underligare, att naturens skönhet, i hvilken Faust för en stund försänker sig, lyckas åstadkomma hvad folkets hedersbetygelser icke förmådde. Wagner eger just det mått af ärelystnad, som hvarje klok fader bör älska att upptäcka hos sin son, och han besitter tillika den aktningsvärda torrhet, den anbefallningsvärda oförmåga hos inbillningskraften, hvilken formalistiska studier äro egnade att framkalla, och som bevarar en ung man från så mycket onödigt svärmeri, så många skadliga förvirringar. För öfrigt hör naturens skönhet till den fenomenverld, öfver hvilken Wagner är upphöjd, och det kostar på en vid nattrocken och den stoppade länstolen vand studiosus att flacka omkring på berg och fält:

»Jag ock har haft af griller mina stunder,
Men sådan åtrå dock mig okänd är;
Man snart har sett sig mätt på fält och lunder,
Och fogelns vinge icke jag begär.
Hur högre fröjd, när man på tankens vingar
Från blad till blad, från bok till bok sig svingar!
Den bistra vinternatt jag då har ljuflig känt,
En salig värma lifvar alla leder;
Och, ack! upprullar du ett vördigt pergament,
Så stiger hela himlen till dig neder ---»

hvarvid man dock ej får förblanda Wagners förtjusning öfver det vördiga pergamentet med en antiqvaries känslor för ett sådant. För Wagner är detsamma något verkligen ”vördigt”: det är för honom ett af lärdomens ”imposanta emblemer” – ett passande tillbehör till skolastmössan och den akademiska manteln.

Blir vår Wagner en dag filosofie professor, så var öfvertygad att han ej skall blottställa sig för äfventyret att förföljas som kättare. Han sträfvar icke till bålet, utan, såsom det höfves en aktningsvärd man, till inkomster och utmärkelser. Han hyser djup vörndnad för den från fäderna ärfda, af kyrkan helgade, med svett och möda ur böckerna inhemtade tankekretsen och skall aldrig stiga utanför dess periferi. Och för öfrigt har sjelfva naturen danat honom till – förlåt en bild, som icke afser att nedsätta hans eller någon annans karakter

– till en af dessa tåliga, sträfsamma, verkligen vördnadsbjudande lärda åsnor, hvilkas bestämmelse är att bara den medfångna lärdomsbördan till nästa håll, till nästa släktes gränspåle, der hon är att aflasta på en annan sådan åsnas breda rygg, och så allt framgent genom tiderna. Det finns i den mannen intet krut, som kan spränga vare sig lärobyggnader eller samhällsbyggnader i luften. Han är förutbestämd att uppfostra andra Wagnersjälar och att sålunda fortplanta det uråldriga och heliga förbund af väsenden, som med begränsad synkrets, med afrundade sträfvanden och med det egna jordiska välbefinnandet till säker måttstock, i alla tider utgjort det konserverande elementet inom vetenskapen och samhället, i det de bilda en väl behöflig motvigt mot sanningstörstens och rättskänslans öfverdrifter.

Hvad som händer Faust och Wagner på deras lustvandring har jag lofvat att framdeles närmare beskrifva. Här vill jag dock påpeka det anmärkningsvärda faktum, att den svarta pudel, som sluter sig till dem, är ett omhölje för ingen mindre än Satan-Mefistofeles. Men jag nämner detta icke för att skrämma, utan snarare för att lugna de fäder och mödrar, som i min skildring af Wagners sansade otadliga personlighet möjligen tycka sig igenkänna drag- en af sin egen älsklingsson, flitigt sträfvande att blifva ett ljus i staten eller kyrkan. Mefistofeles vill icke röra Wagner med det yttersta af sitt finger. Det är Wagners fullkomliga motsats, den hvarken sansade eller otadliga Faust – Faust, som odlat vetenskapen för dess egen skull, för att intränga i tingens väsende, men icke, såsom en förhoppningsfull son egnar, för att draga vinst och förvärfva anseende af densamma – det är Faust, han ensam, som Mefistofeles eftertraktar. Och det är denna sällsporda karakter, den tredje och förnämsta figuren i vår tafla, som jag härnäst går att beskrifva.

*) »Är du icke skyldig vindarne ett driftämne, så tag dig i akt!»

[Ny Illustrerad Tidning 1867 nr 25 (22 juni), s. 193-195]